

hangulataira emlékeztető módon beszél polgárok és proletárok ellentétéről. Az író szerint egyedül Kovács Pál képviseli az igazi szocializmust; népi megbízhatóságot, politikai becsületességet, szakmai elhivatottságot csak nála kereshetünk. Ő bírálja hitelesen előbb a dogmatikus merevséget, később a konszolidációs liberalizmusnak lesz élő erkölcsi cáfolata. Innen ered, hogy a hajdani NÉKOSZ kollégistákat ő is „elbocsátott légió”-nak tudja.

A kollégisták találkozója is azt sugallja, hogy ez a nemzedék önhibáján kívül, a történelem „hibájából” vakvágányra futott. Az írónak joga van mindent megírnia, ha igazolni, bizonyítani tudja állításait. Tóth Béla regénye erre nem képes. Sértődötteket ábrázol, nyugálmányba helyezett forradalmárokat, második lépcsőre állított avantgardistákat — csak épp elihetővé nem tudja tenni, hogy a társadalom valóságában is ez a fordulat zajlott le. A többi között azért, mert Kovács Pál megkapta — épp a regényből tudjuk —, amire sorsa és lehetősége alkalmassá tette. Cselekvési teret épp úgy, mint megbecsülést. A sértődöttség azonban zúgóldó öngyötröt formált belőle. A főhős akkor is elégedetlen, amikor semmi oka sincs rá. Majdnem komikus, ahogyan az író hősenek lakásügyét találja: nem fogadja el a jobbat, csak azért, hogy később ürügye legyen az igazságtalanságok miatt füstölnie. Az ígért történelmi igazságszolgáltatás ilyen és hasonló pontokon sülyed az érdektelen sérelmek: a helyi szenzációk szintjére. Tóth Bélának jó szeme, hiteles világa van, — kár, hogy regénye sok helyütt emlékeztet — csak emlékeztet! —

azokra a művekre, színdarabokra, amelyek a kisváros személyi torzalkodásait szenzációs fölfedezésként, vagyis a kisszerűséget kisszerűen ábrázolják.

A népi kollégista sértődöttség azért hozhatja kínos helyzetbe az írókat, mert az *ő logikáját* követve, megkérdézhethetnénk: végül is milyen társadalmi helyet szánt Kovács Pálnak? Kevesli számára az igazgatói széket? Magasabbra kellett volna jutnia? Társadalmi helye méltatlan hozzá? Kínos kérdések ezek, mert a regény alaphibájára, a sértődöttségre, sérelemtudatra világítanak, arra a gondolati mozgatórugóra, amelynek legelőször Kovács Pál „mindennapi humanizmusa”, ha úgy tetszik: „népi etikája” kellene hogy ellentmondjon. Ki merné állítani, hogy a mai társadalomból kivészett a kontraszelekció, az ügyeskedés, a megalkuvás? Tóth Béla regénye azonban továbbmegy, nemcsak ezt állapítja meg, — azt is bizonyítani szeretné, hogy a NÉKOSZ-nemzedéknek szerzett előjogai vannak, s ezekkel öregebbek vagy fiatalabbak nem rendelkeznek. A mai társadalomnak az a hibája vagy bűne, hogy a janicsárokat, a népi demokrácia „új nemességét” háttérbe szorítja, nemesleülkhöz méltatlan szerepre kárkoztatja.

A *Mi, janicsárokban* egy átlagosnál jobb regény lehetősége veszett el. Egy nemzedék igaz története helyett nemzedéki illúziókat és sérelmeket próbál igazolni, inkább a sértődöttség, mint az ábrázolt kor dokumentuma.

BÉLADI MIKLÓS

Kritika

A megközelítés útjai

Vas István *Megközelítések* c. tanulmánykötetéről

Makacsul vissza-visszatérő kérdések köré épül ez a tanulmánykötet, s egymástól látszólag távol eső témái így ugyanazt a gondolatmenetet indítják el újra és újra. (Néha, új összefüggésekben, szinte jólesik viszontlátnunk a korábban is olvasott mondatokat, gondolatokat: értelmüket, igazságukat az új környezet, az érvek új szövevénye többnyire megerősíti.) A kötet címe és bevezetője óvatosságot, sőt szkeptizist sejtet, — *megközelítésekre* vállalkozni csupán, s még hozzá a „tévedések fenn-

tartása mellett”: rokonszenves szerénység, lefegyverző felelősségtudat, különösen olyan szellemi légkörben, mely a karakán magabiztosságnak kedvez, s túlteszi magát a mérlegelő aggályosságon. De magára vessen a naiv olvasó: Vas István *hisz* abban, hogy a művészet dolgairól csakis megközelítőleg ítélnhetünk, — a tévedés lehetőségeire pedig azért figyelmeztet, mivel ezeket a dolgokat bonyolultabbnak látja, mint mások, akik gyanútlanul ítélnék róluk. Ennek a kötetnek *megközelítő* magatartása — nem tétova magatartás, és ha az író fenntartja a tévedések lehetőségét: attól még egészen bizonyos a maga igazában. Vas István nézetei a tanulmánykötet visszavisszatérő kérdéseiről: igen határozott, megérlelt nézetek, — s e nézetek képviselőjének legfeljebb azért van szüksége óvatosságra, mivel mai vitáink egyik tábora sem vallhatja magáénak az ő felfogását. Vas István ugyanis azt fejt ki, hogy a mai harcok a modernség igenlői és elutasítói közt: egy gyökeresen hamis elv alapján folynak. Az előbbiek „a modernség kizárólagos jogát rendszerint körülhatárolt stílusjegyekhez és módszerekhez kezdték volna kötni”, — az utóbbiak eddig „hajlandók voltak az egész modern költészetet egyetlen zavaros masszának látni”. Modernség és modernellenesség vitájában tehát épp a lényeg vész el, — vagyis az az érték és valódiság, melyet mindkét tábor óvni szeretne, s a művészetnek az a mi korunkhoz szóló, a mi korunk emberét segítő, kifejező, ábrázoló szerepe, melyet mindkét tábor oly türelmetlenül követel a maga koncepciói számára.

Vas István szerint a bontott forma, az „avantgarde” módszerek valamelyike: még nem biztosítéka a *valódi* modernségnek, — de annak nem is szükségszerű akadálya. Az avantgarde-módszerek hiánya pedig egyáltalán nem biztosíték arra, hogy az ilyen mű valóban realista is, tehát a valóságot, az embert híven tükröző, pozitív alkotás lenne . . . Persze ez az álláspont finomabb, s éppen nem skolasztikus megfogalmazásban fejeződik ki a kötet legfontosabb tanulmányaiban, s érdemes is utánajárnunk annak, ahogyan ennek az álláspontnak az árnyalatai, a hangsúlyai kialakulnak és elrendeződnek. Mert az igazság nem azzal válik meggyőzővé és nyilvánvalóvá, ha árnyalatokra és hangsúlyokra nincs is már szüksége.

Éppen azok, akik az avantgarde iskoláját végigjárták — s Vas István *is* ezek közé tartozik —, az avantgarde ellen és mellett folyó vitatást valamiképp elkésettnek, archaikusnak érezhetik, — pontosabban: visszatérésnek egy fél évszázad előtti állapothoz, a nagyapák korának elképedéseihez és meggyőződéséhez. *Történetileg* ez a visszatérés nemcsak hogy jogosult, hanem szükséges is: az avantgarde történeti érdemeit, vívmányait, egykori haladó szerepét világosan meg kell mutatni, el kell ismerni, — *mai* lehetőségeit pedig úgy kellene szemlélni, mint a hagyományok *egyikének* jogát, ahhoz, hogy azzal éljen tovább, ami benne valóban életképes maradt. Mi tagadás: az avantgarde egy olyan művészeti korszak terméke, mely ma már mindenestül a múlté. Éppúgy a múlté, mint az a még korábbi művészeti szemlélet, melyet ő maga oly szenvedélyesen tagadott. Újításokra szüksége van időnként az irodalomnak, — de az újítás néha, akarva-akaratlanul, rehabilitál sok mindent abból, amit pedig szándéka szerint elvetett. A modernség kérdésével akkor kerülünk szembe helyesen, ha *másként* kerülünk vele szembe, mint a századelő alkotói és teoretikusai. Úgy látszik, ez a legnehezebb: ma is azon vitatkozunk, amin ők vitatkoztak, s a fiatalabb nemzedékek teljes gyanútlanossággal vetik bele magukat a tegnapelőtti kérdésekbe, — az irodalom néha még mindig csak a 19. századhoz képest akar újítani, nem pedig a mi évszázadunkhoz képest, mely idestova elmúlik már. Vas István megpróbál kilépni

ebből a kétfelé is tévesen megkötött állapotból, s ez a kilépés nemcsak e tanulmánykötetének, de önéletrajzának és — lírájának is lényeges mozdulata.

Ma az a helyzet alakult ki, hogy a modernséget éppoly dogmatikusan követelik egyesek, mint amily dogmatikusan ellenzik mások. Lehet-e a kétféle dogmától megszabadulni? A kérdésre csak „megközelítő” feleletet kapunk, hisz a valódi modernség itt bemutatott példái (Apollinaire, Eliot, Nelly Sachs, Kavafisz és Saint-John Perse) esetlegesen, s szomszédságukból további, akár nyomósabb vagy magát a megközelítést még előbbre vivő példák hiányoznak. Vas István nem esztétikai rendszert alkot, hanem műfordítói tevékenységének kommentárjait, vagy még inkább: elvi indoklását gyűjti össze. De mivel csak olyasmit fordít, ami a maga költészetének belső mozgásával összekapcsolódhatik, s ami költészetét segítheti: választásai már egyáltalán nem véletlenek, s a nyom, melyen halad, megérdemli, hogy kövessük rajta: ebben a nyomban egy út ígérete rejlik.

A magyar költészet az utóbbi három-négy évtizedben váltakozón fordult a legmodernebb költői irányok, — majd pedig saját hagyományai (s ezek közt akár az antik hagyományok) felé. Vas István éppúgy megjárta ezt az utat, mint Radnóti Miklós. Fontos az a fölismerése, hogy a „magyar líra alaptermészete rokonabb az angollal, mint a franciával”. Ehhez hozzátehetjük, hogy nem csupán legújabb líránkat jellemzi ez a sajátosság, de minden nagy lírai korszakunkat, mintegy két évszázadra visszamenőleg. A világlíra legfontosabb újításai viszont két évszázada a német költészetben, száz esztendő óta azonban a franciában születtek meg, s az angol költészet emiatt ugyanolyan szükségből fordult a némethez, majd a franciához, mint a magyar. Bizonyos, hogy a modern magyar líra egy új korszakának forrását Apollinaire-nél találhatjuk meg. De Vas István, aki merített ebből a forrásból, azt is fölismerete, hogy Apollinaire modernsége nem a formában rejlik, s a legnagyobb modern költők egyáltalán nem felelnek meg az avantgarde formakövetelményeinek. Kavafisz egyenest tagadja ezeket a követelményeket, vagy azt a fajta újszerűséget, amit Valéry kíván meg a költészettől. Saint-John Perse-től pedig idegen az, amit Stephen Spender a modern költészet alapérzésének tekint, vagyis a modern élet gyűlölete, — formái pedig éppen elütnek a „hagyományosan modern” formáktól. Az avantgarde legvalódibb s igazában úttörő költőjének Vas István Walt Whitmant tartja, — akinek versmondata viszont a legősibb hagyományban, a biblia mondatritmusában gyökerezik. A „Whitmani versbeszéd áthasonítását, az igazi avantgarde nagy lélegzetvételét” maga Vas István — Kassáktól tanulta meg. (Az, ahogyan el tudja háritani az elismerést, mely Kassák „kispolgári kompromisszumának” vélt megmutatása miatt érte önéletrajzát: nemcsak emberi gesztusnak rokonszenves, hanem művészi-gondolkodói következetességének is bizonyosága.) Vas István máshol keresi a modernséget, mint ahol azt a modernség hívei, — illetve az ellenzői szokták. Tehát például Saint-John Perse-nek a világ szépségébe, az emberek nagyságába vetett hitében keresi, vagy Nelly Sachsnek útjában, mely a zsidó szenvedéstől a próféták hitéhez, „egy körülhatárolt közösség jajkiáltásától az egyetemes megváltásig” vezetett. Hasonló okok miatt érzi valóban modernnek a *Ballada a katonáról* című filmet, — mégpedig modernebbnek a *Szerelmem, Hirosimánál*, melynek formai trükkjei eléggé régről ismerősek („nem gondoltam, hogy a művészet területén is igaz a sokat idézett mondas: nincsenek régi viccek, csak öreg emberek vannak”). A formabontás értékét igen józanul becsli föl, amikor megállapítja, hogy az „Erzsébet-kori dramaturgia gazda-

gabb és érdekesebb formavilágából nézve a legtöbb mai merészség egyáltalán nem hat annyira újnak, sem bomlasztónak”.

Mindez a fanyar józanság azonban nem csömör, nem kiábrándulás vagy palinódia, hanem engedelmesség a művészeti erkölcs parancsának. Ez az erkölcs arra hív föl, hogy önáltatást és divatot egyaránt kerüljünk, szigorúval vizsgáljuk meg reményeinket és hiedelmeinket, — és ízlésünkből, vonzalmainkból küszöböljük ki a henye ábrándosságot. Ilyen erkölcs vezette ízlés a Vas Istváné is, — aminek megállapítása a mi napjaink ferde akusztikájában talán még sértésnek is hat. Mert ahol az „intellektuális költő” címét sértésnek szánhatják, — ott az erkölcs diktálta ízlés méltatását gúnyolódásnak vehetik. Mégis azt kell mondanunk, hogy Vas Istvánt a modern költészet mítoszának szigorú mérlegrevetése, — egy önmagával és kortársaival szemben érvényesített szigor bírt rá arra, hogy a valódi modernség lényegének megközelítésére vállalkozzék, ihletében éppúgy, mint gondolkodásában.

Néha a költőnek kell magára vállalnia a költészet gondjának azt a részét is, amely a kritikára hárulna, s lehet, hogy ez a rész is a költők vállán kerül a legjobb helyére. Az alkotó irodalom néha jobb sáfárja az örökségnek és a szerzeménynek, mint a sáfárkodásra rendelték céhe. Vas István portréi a magyar kortársokról — ezek az ügy legbensőbb ismeretében készült portrék — sok mindent pótolnak abból, amit mások elmulasztottak. A kötet egyik legszebb, legméltóbb darabja — a legkínzóbb adósságok egyikét törlesztő —, a Hajnal Annáról szóló „fellebbezés”, azt az irodalmi értéklístát igazítja ki, mely nem mindig a valódi érték jelzése is. Ez a cselekedet éppúgy, mint a felszabadulási évekből származó irodalmi publicisztika, a kötet elején: ugyanazt az erkölcsi autonómiát juttatja érvényre, — s aki az értelem, az okosság ilyen függetlenségét meg tudta óvni, az megóvta a léleknek azt a tisztaságát is, mely a költői jelentőség egy bizonyos fokának a feltétele.

A teljesítmény mögött itt fölös tartalékok is állnak, s emiatt az írásművek, melyeket a kötet összegyűjt, olyan kellemesen könnyedeknek, olyan kerekdeden kecseseknek hatnak, mintha csak a játék, a kötődés kedve szülte volna őket. Kosztolányi prózájával rokon ez az esszéművészet, — de látszatra csupán, mert egy újfajta aggodalom és elégedetlenség lappang e kötet bölcs mosolya mögött. Minden kornak megvannak a maga gondjai, — s a szerencsésebb korok gondjai talán azért mélyebbek, mivel szeretetből fakadnak. És több bennük a féltés is. A szeretet aggodása és elégedetlensége fájdalommasabb, mint a gyűlölet megbélyegző haragja. A gyűlölet valamiképp tehermentesít. Aki szeret — az terhet vállal. De ez a teher egyszersmind súly is, mely egyensúlyban tart, — és értelmét adja annak a modern költészetnek, mely *nem* a modern élet gyűlöletéből fakadt.

SÖTÉR ISTVÁN

Nagy László: *Babérfák*

A *Sólymok vére* és a *Darázskirály* után érthető izgalommal vettük kézbe Nagy László újabb műfordítás-gyűjteményét: a *Babérfák*at. Érdeklődésünket — s nyilván így volt ezzel minden Nagy László-tisztelő — eddigi műfordítói teljesítményei serkentették, s persze az is, hogy ezúttal a színekben, változatokban olyannyira gazdag balkáni folklór újabb területeinek: a szerb-horvát, macedon és szlovén népköltészet széles